

Т. О. Гончар

канд. юрид. наук, доцент кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ПРО КАРАЛЬНУ ТА ВИХОВНУ СУТНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ

Покарання в українському кримінальному праві є найбільш суворим та розповсюдженим засобом державного примусу, що застосовується тільки судом до осіб, які визнані винними у вчиненому злочині. Проблема визначення сутності покарання є однією із головних та складних у доктрині вітчизняного кримінального права. Вона тісно пов'язана з проблемою визначення цілей покарання. Вирішення вказаних проблем ускладнюється відсутністю єдності позиції щодо сутності та цілей покарання в науці кримінального права. До того ж і законодавець на різних етапах розвитку вітчизняного кримінального законодавства по-різному вирішував ці питання.

Сутність предмета (явища) складає його якість, сукупність його основних властивостей. Сутністю кримінального покарання є те головне, незмінне, що характеризує покарання, його внутрішню найважливішу сторону, його сенс, глибинні процеси, те, що обумовлює його властивості та відрізняє від змінних характеристик покарання та інших явищ. Покарання є правомірним актом державного примусу, забезпечує недопустимість довільних рішень та визначає правовий статус засудженого.

У спеціальній літературі розуміння кримінального покарання відбувається за допомогою терміну «кара». В етимологічному сенсі «кара» тлумачиться як «суворе покарання, відплата за що-небудь; катування» [1, 421]. Вчені досі не мають єдиної думки щодо визначення поняття «кара». Одні науковці ототожнюють кару і покарання, інші визнають кару сутністю покарання, треті розглядають як елемент (один з елементів) змісту покарання, четверті — як одну з цілей покарання [2, 18; 3, 26; 4, 64; 5, 57]. Ми приєднуємося до тих вчених, які вважають кару сутністю покарання, яка проявляється в осуді винної особи іменем України (ч. 1 ст. 371 КПК України) обвинувальним вироком [6]. Реалізація цього осуду здійснюється за допомогою певних правообмежень, які є змістом певного виду

покарання відповідного розміру або призначеного на відповідний строк судом у межах санкції, за якою було кваліфіковано злочин. Тобто об'єм кари закладається законодавцем у санкції норми та залежить від тяжкості вчиненого злочину, а також особи винного та наявності певних вказівок у кримінальному законі, що виключають можливість призначення певного виду покарання [7, 5]. Правовим наслідком осуду винної особи є судимість як особливий правовий статус засудженої особи, який пов'язаний з додатковими правообмеженнями, передбаченими законами України.

Враховуючи сутність, зміст і функції кримінального покарання, законодавець встановлює кінцеві цілі покарання, яких прагне досягти держава. Свого чіткого виразу цілі покарання набули ще у ст. 22 КК України 1960 р. У частині I цієї статті визначалося, що «покарання не тільки є карою за вчинений злочин, але й має на меті виправлення і перевиховання засуджених у дусі чесного ставлення до праці, точного виконання законів, поважання правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами» [8, ст. 22].

Осуд особи, на нашу думку, неможливий без виховного впливу кримінального покарання, яке застосовується до винної особи. Перевиховання засуджених у чинному Кримінальному кодексі України вже не розглядається як мета покарання, оскільки, на думку багатьох науковців, покаранню підлягає виключно деліктоздатна особа, яка досягла такого віку, наявність якого свідчить про завершення процесу її виховання, що автоматично нівелює необхідність орієнтації кримінального покарання на вирішення виховних завдань. Але такий підхід неможливо визнати обґрунтованим, оскільки виправлення особи не може здійснюватися без необхідності застосування виховного впливу з метою орієнтації на недопустимість вчинення злочинних діянь, що ґрунтується на усвідомленій недопустимості злочинної поведінки в майбутньому.

Відповідно до ч. 2 ст. 50 чинного Кримінального кодексу України «покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженим, так і іншими особами. Згідно з ч. 3 ст. 50 КК України покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність» [9]. Саме зміст цілей кримінального покарання та систем покарання надає можливість визначити

основний напрямок кримінально-правової політики держави. Правовий аналіз змісту цілей покарання (ч. 2 ст. 50 КК) та систем покарання у чинному Кримінальному кодексі України (ст.ст. 51, 98 КК) надає змогу стверджувати, що кримінально-правова політика нашої держави, з одного боку, направлена на гуманізацію кримінальної відповідальності (про що свідчить прийняття низки законів про гуманізацію кримінальної відповідальності, наприклад, Закону України від 15.04.2008 р. № 270-VI; Закону України від 15.11.2011 р. № 4025-VI та розташування видів покарань у системі покарань за принципом «від менш суворого до більш суворого» та наявність покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. — *Т. Г.*), з іншого — вказівка на кару, а не відновлення соціальної справедливості, як основну мету покарання, свідчить про протилежний напрямок цієї політики. Більш того, цілі покарання, визначені в ч. 2 ст. 50 КК України, не відповідають нормам кримінально-виконавчого законодавства України, яке регламентує порядок та умови виконання та відбування кримінальних покарань з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами... [10], тобто у Кримінально-виконавчому кодексі України каране визнається метою покарання. Питання про ефективність покарання значною мірою залежить від правильного визначення його цілей, тому виникла потреба у приведенні цілей кримінального покарання у відповідність до основного напрямку чинної кримінально-правової політики України — гуманізації кримінальної відповідальності.

Таким чином, при тривалому і стійкому збереженні сутності кримінального покарання як найбільш суворого засобу державного примусу, відносно швидко змінюється зміст видів покарання, що виражає характер і обсяг карального впливу. Кримінальне покарання, залишаючись у всіх випадках карою з елементом примусу, має бути настільки доцільним і справедливим, щоб завчасно створювалась моральна основа для унеможливлення спричинення засудженому фізичних страждань

або приниження людської гідності. Кримінальне покарання не може здійснюватися без застосування виховного впливу з метою орієнтації на недопустимість вчинення злочинних діянь в майбутньому, що свідчить про виховну сутність покарання. Мета ж кримінального покарання полягає в тому, щоб кара була реалізована в умовах, коли держава прагне в міру можливості максимально нейтралізувати елемент людського страждання, який виникає суб'єктивно.

Література

1. Тлумачний словник сучасної української мови / [Укладачі: Л. П. Коврига, Т. В. Ковальова, В. Д. Пономаренко]; За ред. д-ра філолог, наук, проф. В. С. Калашника. — Х.: Белкар-книга, 2005. — 800 с.
2. Шаргородский М. Д. Наказание по уголовному праву. Ч. 2 (Наказание по уголовному праву) / М. Д. Шаргородский. — М.: Госюриздат, 1958. — 239 с.
3. Курс советского уголовного права. Т. 3 / Отв. ред. А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин, В. М. Чхиквадзе. — М., 1970. — 372 с.
4. Беляев Н. А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации / Н. А. Беляев. — Л.: ЛГУ, 1986. — 176 с.
5. Карпец И. И. Наказание. Социальные, правовые и криминологические проблемы / И. И. Карпец. — М.: Юридическая литература, 1973. — 287 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
7. Калмиков Д. Дивний гуманізм українського законодавця, або Проблеми призначення кримінального покарання окремим категоріям винних / Д. Калмиков // Юридичний вісник України. — 2011. — № 33 (84), 20-26 серпня. — С. 5-6.
8. Уголовный кодекс Украинской ССР: (Утв. 28/ХІІ 1960 г.). — К.: Госполитиздат, 1961. — 134 с.
9. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
10. Кримінально-виконавчий кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>